

BO'LAJAK TARBIYACHILARNING BOSHQARUV MADANIYATI SHAXS UMUMIY MADANIYATINING AJRALMAS QISMI SIFATIDA

Rizaeva Gulnora Botirovna

Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8073150>

***Annotatsiya.** Pedagogik madaniyat umuminsoniy madaniyatning bir qismi bo'lib, u ta'limning ma'naviy va moddiy qadriyatlarini, ijtimoiylashuvining tarixiy jarayoniga xizmat qilish uchun zarur bo'lgan ijodiy faoliyat usullari sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogik madaniyat shaxs umumiy madaniyatining ajralmas qismi ekanligini hisobga olinib, maqolada bo'lajak tarbiyachilarning boshqaruv madaniyati shaxs umumiy madaniyatining ajralmas qismi sifatida o'rganilgan.*

***Tayanch so'zlar:** maktabgacha ta'lim tashkilotlari, bo'lajak tarbiyachi, pedagogik boshqaruv, boshqaruv madaniyati, kasbiy pedagogik madaniyat.*

Bo'lajak tarbiyachilarning boshqaruv madaniyatini rivojlantirishning pedagogik jihatlarini o'rganishda dastlab, boshqaruv madaniyati tushunchasini tahlil qilamiz.

Shaxs madaniyatini takomillashtirishning ijtimoiy jihatlarini [6], D.N.Ruzmetova [25], pedagogning kasbiy madaniyatini rivojlantirishning nazariy g'oyalari N.D.Nikandrov [23], tadqiqot ishlarida o'rganilgan.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda madaniyat «odamlarning hayoti va faoliyatini tashkil etish shakllarida, ularning munosabatlarida, shuningdek, moddiy jihatdan ifodalangan jamiyat, ijodiy kuchlar va inson qobiliyatlarining tarixan belgilangan darajasi» deb qaraladi [24].

“Madaniyat” hodisasi – murakkab ko'p jihatli xodisaning mavjudligini ko'zda tutadi [26].

Madaniyat atamasini Faylasuflar «odamlarning ijtimoiy hayotni qayta ishlab chiqarish va yangilash faoliyati, shuningdek, ushbu faoliyatga kiritilgan mahsulot va natijalar» [21] deb hisoblashadi.

Hozirgi vaqtda xalqlar, ularning madaniyati, tili va an'analarini ifodalovchi, nisbatan yangi fan sifatida qaraluvchi fan «madaniyatshunoslik» deb nomlanadi [18].

Madaniyatni o'rganish ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- shaxs rivojlanishi kontekstida [17]

- ijtimoiy hayotning umuminsoniy mulki sifatida [14]. Ushbu qarashlar adabiyotlarda madaniyatning mohiyatini tushunishda faol qo'llanilmoqda [19].

Inson ma'naviyati uning ehtiyojlari va manfaatlarini belgilaydigan va anglab yetadigan, ularni himoya qilish yoki qondirish yo'lida amalga oshiradigan faoliyatining mazmun-mohiyatini namoyon etuvchi eng asosiy mezonidir. Aynan shu sababli barkamol shaxsni shakllantirishda uning ma'naviyati, ehtiyojlari va manfaatlari o'rtasidagi muhim mutanosiblikni to'g'ri baholay olish hamda shaxsning moddiy ehtiyojlari va manfaatlarini yuksak ma'naviyat me'yorlari orqali mushohada etish nihoyatda zarurdir [2].

Madaniyatning faoliyat mexanizmi sifatida tasdiqlanishi madaniyatning mohiyatini tushunishga yordam beradi. Madaniyatning texnologik samaradorligi, uni faoliyat usuli sifatida

tushunish madaniyat inson faoliyati darajasi va yo'nalishini tavsiflovchi tarixan o'ziga xos uslublar, tartiblar, normalar to'plami ekanligini anglatadi.

Mutaxassis madaniyati - jamiyat sharoitlari va talablariga javob beradigan, muayyan kasbiy muammolarni mazmunli hal qila olishi, yuqori texnologiyalarni yaxshi bilishi, jamiyatning rivojlanish sur'atlariga muvofiq xarakat qila olishi, shu bilan birga, umuminsoniy ustuvorliklarni tushunishga imkon berishiga xizmat qiladi.

Madaniyat — bu shaxsning ob'ekt bilan bog'lanishining o'ziga xos tamoyili, uning ijtimoiy hayotga kirishi, o'zini o'zi anglash mexanizmi, uning boshqalardan o'ziga xosligini anglash mexanizmi. Madaniyat — bu shaxsga ma'no qo'shish imkonini beradigan narsa. U insoniyat tomonidan to'plangan narsalarni ishlatish qobiliyatini o'zlashtiradi [10].

Madaniyat harakatni rag'batlantiradi. Faoliyatning avloddan-avlodga yaxlit birlikda o'tadigan ketma-ketlik qoidalari tizimlari madaniyatning mohiyatini tashkil etuvchi faoliyat texnologiyasini tashkil etadi. Boshqa tomondan, madaniyat, faoliyat usuli sifatida, yopiq emas, balki ochiq algoritmlarni o'z ichiga olgan, harakat qiluvchi shaxsning energiyasini buzadigan va tuzatuvchi ochiq tizimdir. Bu energiya haqiqiy madaniy va tarixiy ijodsiz mumkin emas. Ya'ni, shakllantiruvchi faoliyat, yangi, konstruktiv (ijodiy) faoliyatni keltirib chiqaradi. Madaniyatning past chegarasi — bu mavjudlikka passiv moslashish. Madaniylikning yuksalishi — bu «tashqi» omillarni o'zlashtiradigan, ammo o'ziga xosligi bilan unga qarshi turadigan «o'z» dunyomizning yaratilishidir[9].

Ba'zilar uchun madaniyat, birinchi navbatda, badiiy qadriyatlarni egallash sifatida namoyon bo'ladi[20].

Zamonaviy madaniyatshunoslik nafaqat madaniy faoliyat natijalarini o'rganadi, balki chuqurroq muammoni — madaniy ongni (mentalitet) o'zlashtirishni ham hal qiladi. Bunday holda, madaniyatning ikkinchi — kommunikativ qatlami ochiladi, bu muloqot darajasi. Madaniyatning asosi, o'zagi madaniy faoliyatning tuzilishidir[27].

Shunday qilib, madaniyat hodisasi shunchalik murakkabki, uni o'rganishning ushbu bosqichida uni turli jihatlarida tavsiflovchi ko'plab yondashuvlar mavjud. Ularni umumlashtiramiz[7]:

- madaniyat — moddiy va ma'naviy ijod mahsullarida, mehnat, aqliy faoliyat texnika va usullarini o'zlashtirish, o'z jismoniy va ma'naviy kamolotini o'zlashtirish xarakterida ifodalangan kishilar hayotini tashkil etishning ma'lum darajasi;

- madaniyat mustaqil ijtimoiy soha emas, balki butun ijtimoiy tizimning o'zaro bog'liq xususiyati bo'lib, har qanday ijtimoiy hodisada uning sotsiologik madaniy jihati mavjud bo'ladi;

- madaniyat bu — shaxs, odamlar guruhleri, ijtimoiy, kasbiy va milliy jamoalar, butun jamiyatning muhim xususiyati;

—madaniyatning mohiyati, eng avvalo, insoniyat tomonidan tarixiy taraqqiyot jarayonida to'plangan yutuqlar va qadriyatlar yig'indisidagina emas, balki faoliyatda namoyon bo'ladi. Madaniyatning har bir elementida to'rtta funksional sifat ajralib turadi: bilim, his-tuyg'ular yoki munosabat, tanlash yoki qiziqish uchun motivatsiya, harakatlar — madaniyatning asosiy ijtimoiy funksiyasi inson ijodi [4];

Bularning barchasi shaxsda tarbiya jarayonida, ya'ni, kasbiy madaniyatni egallash jarayonida rivojlanadi. Bizning tadqiqotimiz maktabgacha ta'lim bo'yicha mutaxassis tayyorlashga qaratilganligi sababli biz quyidagi «pedagogik madaniyat» tushunchasini ko'rib chiqamiz.

Hozirgi vaqtda olimlarning pedagogik madaniyatni o'rganishga qiziqishi ortib bormoqda. Ammo ilmiy adabiyotlarda bu tushunchalarni izohlashda umumiylik yo'q.

Pedagogik madaniyat kasbiy burch, mas'uliyat, qadr-qimmat, vijdon, axloqiy talabchanlik, adolat, komillik, rostgo'ylik, to'g'rilikni anglatadi[1].

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlar tahlili pedagogik madaniyatning tuzilishi uni o'rganishning turli darajalarini o'z ichiga olishini ko'rsatdi: ijtimoiy-pedagogik, ilmiy-pedagogik, kasbiy-pedagogik, shaxsiy (ijtimoiy-boshqaruv, ilmiy-boshqaruv).

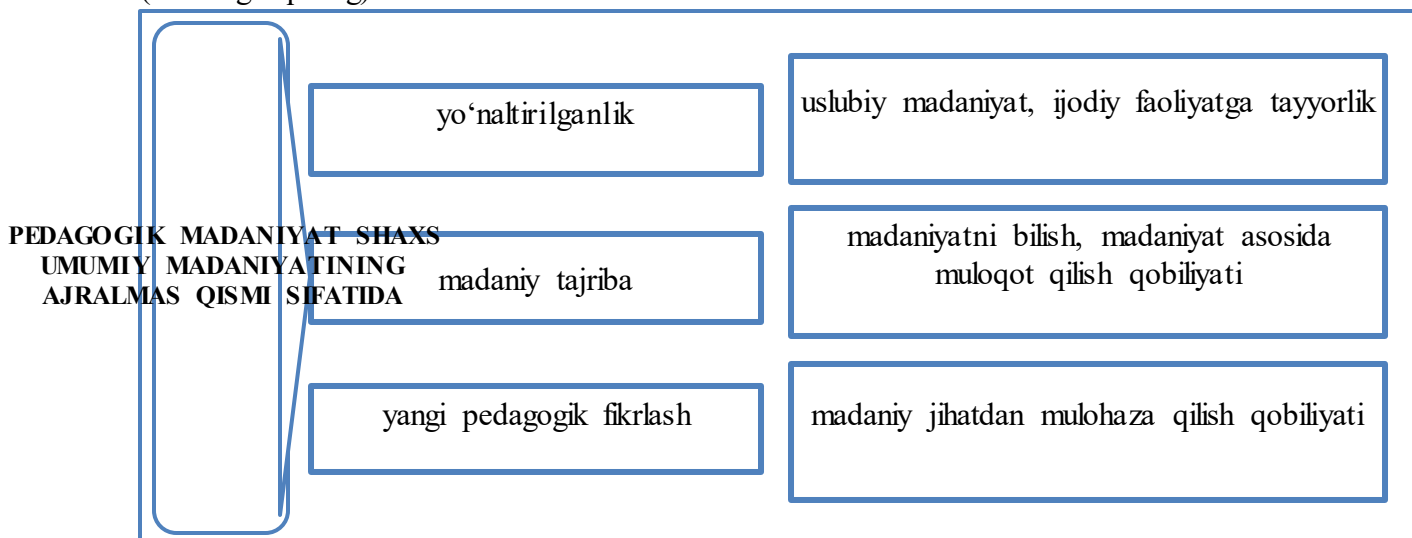
Yoki, aksincha, ba'zi tadqiqotchilar uni shaxsning umumiy madaniyatining bir qismi deb bilishadi [28] Ba'zi mualliflar shaxsning ijtimoiylashuvini ko'rib chiqishda «kasbiy madaniyat» atamasidan foydalanadilar[16].

I.M.Model [22] «kasbiy madaniyat»ni mehnat faoliyatining muayyan turini egallash darajasi sifatida belgilaydi. Muallifning fikriga ko'ra, «pedagogik madaniyat» pedagogik faoliyat madaniyatining o'ziga xos xususiyatidir. Bundan tashqari, pedagogik madaniyat moddiy madaniyat elementlarini va ma'naviy madaniyatni ajralmas tarzda birlashtiradi. Tarbiyachilik kasbi jamiyat tomonidan ma'lum bir kasbiy faoliyat turida o'zlashtirilganligi sababli ijtimoiy tajribani maqsadli ravishda to'g'ridan-to'g'ri uzatish zaruriyatini qondirish uchun yaratilgan,

V.Vinogradov va A.Sinyuk [5] kasbiy madaniyatni madaniyat elementlarining uzviy ifodasi sifatida qaraydilar: a) jismoniy madaniyat; b) ruhiy madaniyat; v) faoliyat madaniyati; d) ma'naviy madaniyat.

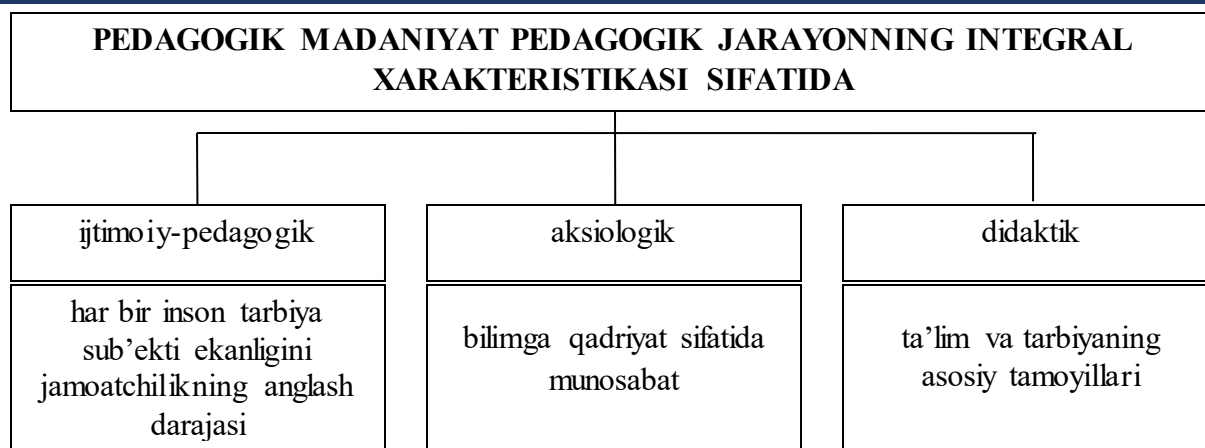
Pedagogik madaniyat umuminsoniy madaniyatning bir qismi bo'lib, unda ta'limning ma'naviy va moddiy qadriyatlarini, shuningdek, avlodlar almashinuvining tarixiy jarayoni, shaxsni ijtimoiylashtirishga xizmat qilish uchun zarur bo'lgan ijodiy pedagogik faoliyat usullari hisoblanadi[4].

Pedagogik madaniyat ijtimoiy-tarixiy shartli kontekst va voqelikning pedagogik sifatini yaratuvchi tarbiyachining ichki o'ziga xos xususiyatlarining yaxlit tashqi namoyon bo'lishidir[15]. Pedagogik madaniyat shaxs umumiy madaniyatining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqilgan[8] (1-rasmga qarang).



1-rasm. Pedagogik madaniyat shaxs umumiy madaniyatining ajralmas qismi sifatida

L.Beninning[3] fikricha pedagogik madaniyat pedagogik jarayonning integral xarakteristikasi sifatida, shu jumladan, to'plangan ijtimoiy tajriba, odamlarning bevosita faoliyati, ushbu faoliyat natijalarining ham birligini o'z ichiga oladi(2-rasmga qarang).



2-rasm. Pedagogik madaniyat pedagogik jarayonning integral xarakteristikasi sifatida

Tahlillar asosida aytish mumkinki, pedagogik madaniyat hodisa sifatida ikkita ijtimoiy tizimni: pedagogika va madaniyatni chambarchas bog'laydi.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqot adabiyotlarida pedagogik madaniyatning quyidagi jihatlari ko'rib chiqiladi:

bu jamiyatning ijtimoiy sohasi, avlodlararo va insonlararo, millatlararo munosabatlarni saqlash va ijtimoiy-pedagogik tajribani uzatish usuli[10] va boshqalar;

- umuminsoniy va milliy ma'naviy madaniyatning bir qismi, pedagogik qadriyatlar sohasi, jumladan, pedagogik nazariyalar, pedagogik tafakkur, jamiyatning pedagogik ongi, amaliy faoliyatning madaniy namunalar[4];

- kasbiy faoliyat sohasi, shu jumladan unga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, tarbiyachining madaniy identifikatsiyasi, madaniyat bilan bog'liq ta'lim tizimlari[11].

- pedagogik mavqei, fazilatlar, kasbiy mahorati, xulq-atvori, individual yutuqlarini birlashtirgan tarbiyachi, rahbarning shaxsiy mulki [12, 13].

Shunday qilib, pedagogik madaniyat umuminsoniy madaniyatning bir qismi bo'lib, unda ta'limning ma'naviy va moddiy qadriyatlari, shuningdek, avlodlar almashinuvi, ijtimoiylashuvining tarixiy jarayoniga xizmat qilish uchun zarur bo'lgan ijodiy faoliyat usullari mavjud.

REFERENCES

1. Isaqova Z.R., Ibragimova Sh.G. Pedagogik jarayonda pedagogning kasbiy mahorati va kompetentligi. Jurnal «Internauka». № 12 (141), chast 3, 2020 g.
2. Shodmonov Sh.Sh., G'afurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. – T.: 2009, 584-bet.
3. Бенин В. Л. Сущность понятия «педагогическая культура» //Понятийный аппарат педагогики и образования //Сб. науч. тр. /Отв. ред. Е.В.Ткаченко. -Вып. 2. - Екатеринбург, 1996. - С.275-283.
4. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность //Педагогика. - 1999. -№ 3. -С. 37-42.
5. Виноградов В., Синюк А. Подготовка специалиста как человека культуры //Высшее образование в России. - 2000. - №2. - С.40-41.
6. Гаппиров Б Изучение морального самосознания студентов педагогического вуза. Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 3

7. Горюнова Т.М. Развитие управленческой культуры будущего педагога дошкольного образования. Дис. ... на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.- Нижний Новгород – 2002. 222 б.
8. Иванова Т.В. Формирование педагогической культуры будущего учителя в учебном процессе: Автореф. дис....канд. пед. наук. - Волгоград, 1991.-17 с.
9. Ильенков Э.В. Философия и культура: Мыслители XX в. - М.: Наука, 1991.- 462 с.
10. Каган М.С. Философия культуры: Сб. трудов. - СПб.: «Петрополис», 1996.- 415 с.
11. Касьян А.А. Методологическая культура и педагогическое мастерство //Педагогическое мастерство учителя: Материалы науч.- пр. конференции /Под ред. проф. Л.В.Загрековой. : Н. Новгород: НГПУ, 1994. - С. 4-6.
12. Климов Е.А Психология профессионализма: Учеб. пособие для ст-тов вузов. - М.-Воронеж: Изд-во Совершенство, 1996. -400 с.
13. Климова Т.Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителей: Автореф. дис...д-ра пед. наук. - Екатеринбург, 2001. -38 с.
14. Коган Л.Н. Теория культуры: Учеб. пособие для вузов. - Екатеринбург: «Центр», 1993.- 439 с.
15. Колесникова И.А. Педагогическая реальность: опыт межпара-дигмальной рефлексии: Курс лекций по философии педагогики. - СПб.: Изд-во «Детство-Пресс», 2001. - 288 с.
16. Конев В.А. Культура и архитектура педагогического пространства //Вопросы философии. - 1996. - № 6. -С.49-53.
17. Крылова Н.Б. Культурология образования: Учеб. пособие для вузов.- М.: Новая школа, 2000. - 212 с
18. Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультур: монография / Л.В.Куликова. – Красноярск: РИО КГПУ, 2004. -196с.
19. Культурология. XX век: Энциклопедия: В 2-х т. /Гл. ред., сост. Левит С.Я. - СПб.: Университетская книга, 1998. -Т.1. - 447 с.
20. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура [Сборник: Мыслители XX века] /Послесловие А.Гогобшвили. - М.: Политиздат, 1991.-524 с
21. Лотман Ю.М. К проблеме типологии культуры //Труды по знаковым системам /Под ред. Е.В.Пермякова.- Тарту, 1967. Вып.3. - 236 с.
22. Модель И.М. Профессиональная культура муниципального депутата: Теоретико-социальный анализ. - Екатеринбург: Наука, 1993. - 157 с.
23. Никандаров Н.Д. Сущность стилей педагогического общения в высшей школе: Психология и педагогика: методика и проблемы 2018.-213с.
24. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: Учеб. пособие для ст-тов педвузов/Под ред. Л.К. Гребенкиной, Л.А.Байковой. -М.: Пед. общество России, 2000. - 256 с.
25. Рузметова Д.Н. Формирование и этапы развития идей демократического общества в Узбекистане The Newman In Foreign Policy №36 (80), март - апрель 2017 г.

26. Сутович Е.И. Актуальные аспекты формирования межкультурной коммуникативной компетентности сотрудников органов пограничной службы. Журнал: Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. Том: 11. №10. 2017 г. С. 108-113

27. Фромм Э. Психоанализ и этика /Сост. П.С. Гуревич, С.Я. Левит. -М: Академия, 1998. -556 с.

28. Ходусов А.Н. Формирование методологической культуры учителя: Дис. д-ра пед. наук. - М., 1997. -390 с.